

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี

กรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้าน
ในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

โดย

อาจารย์ณชพงศ จันจุฬา

กันยายน 2552

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอทางเลือกและรูปแบบการจัดการน้ำซึ่งอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี กรณีศึกษาฝ่ายทตน้ำของชุมชนกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส โดยอาศัยการสำรวจ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนกาเยาะมาตีมีการบริหารจัดการน้ำผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมานานกว่า 50 ปี โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำ ด้วยการจัดระบบการลงทุน การก่อสร้าง การจัดสรรผลประโยชน์ และการบำรุงดูแลรักษา ฝ่ายทตน้ำดังกล่าวจึงสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้ โดยปราศจากความขัดแย้งใดๆ ในขณะที่ผลการศึกษาเปรียบเทียบ กรณีการขาดคลองบาเจาะเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขังในตัวเมืองบาเจาะโดยหน่วยงานราชการ ซึ่งไม่ได้ศึกษาผลกระทบหรือสอบถามความคิดเห็นจากชาวบ้าน ได้สร้างความเดือดร้อนเสียหาย ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ต่อชุมชนอย่างรุนแรง โดยเฉพาะผู้ที่ต้องอาศัยน้ำเพื่อการปลูกข้าว (77.8 เปอร์เซ็นต์)

นอกจากนี้ ในการศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 ครัวเรือน พบว่า ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำสูงถึง 92 เปอร์เซ็นต์ โดยมากกว่าครึ่งหนึ่ง (52.7 เปอร์เซ็นต์) เชื่อว่าในอนาคตปัญหาน้ำจะสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแน่นอน และเรียกร้องให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการน้ำอย่างจริงจัง

คำสำคัญ: การจัดการน้ำ, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ลุ่มน้ำสายบุรี, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

This research is aimed to present the alternative model for water management, which is based on local wisdom and operated by community participation in Saiburi watershed area. The Gayohmati community's dam in Bacho District, Narathiwat Province, was selected to be a case study. Data collection involved a survey, questionnaires, interviews and group discussion.

The findings showed that the Gayohmati community has utilized a community-led water management method for over 50 years. Through the integration of local wisdom and knowledge in water management, investment system, construction, allocation, and maintenance, the Gayohmati community has effectively operated the dam for their benefits without any conflict. On the other hand, a comparative case study with the government's digging project of the Bacho Canal to solve the flood problem in downtown Bacho revealed that the project has caused severe economic, social and environmental damages to the community, especially to the farmers (77.8%) who need the water from the canal for their rice plantation. This is due to the lack of the study of the project drawbacks and of the survey of public opinions about the project.

According to the study of 300 household samples, 92% expressed the need to take part in water management, and more than half of the samples (52.7%) were concerned for the future water utilization which, they believed, will lead to the community conflict. In this case, they suggested that the government should take action in supporting community involvement in water management.

Keywords: water management, community participation, Saiburi watershed area, local wisdom

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความอนุเคราะห์และความกรุณาจากผู้มีพระคุณหลายฝ่าย อันประกอบด้วย ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล โดยท่านรองศาสตราจารย์ ดร.โคทม อารียา และ อาจารย์ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ โครงการพิพิธภัณฑประวัติธรรมชาติและเครือข่ายเรียนรู้ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์นุกุล รัตนดากุล และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณการวิจัย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงในความเป็นกัลยาณมิตรของคุณสิทธิเดช ละมุล นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอบาเจาะ และชาวบ้านตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกอย่างดียิ่งในการดำเนินการวิจัยในพื้นที่

ขอขอบคุณ คุณพลธรรม จันท์คำ ผู้ประสานงานโครงการวิจัยฯ ที่คอยช่วยเหลือและสนับสนุนการวิจัยอย่างเต็มกำลังในทุกด้านด้วยดีเสมอมา จนผู้วิจัยสามารถดำเนินการวิจัยได้สำเร็จลุล่วงดังวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ณชพงศ จันจุฬา

พฤษภาคม 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(1)
Abstract	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญ	(4)
รายการตาราง	(6)
รายการภาพประกอบ	(8)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
กรอบแนวคิดในการวิจัย	3
ขอบเขตในการวิจัย	4
บทที่ 2 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	5
สภาพทั่วไปของกลุ่มน้ำสายบุรี	5
สภาพทั่วไปของตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส	8
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	14
ประเภทของการวิจัย	14
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	14
เครื่องมือในการวิจัย	16
การเก็บรวบรวมข้อมูล	17
การวิเคราะห์ข้อมูล	19
บทที่ 4 ผลการวิจัย	21
การจัดการน้ำแบบรัฐและผลกระทบที่เกิดขึ้น	21
การจัดการน้ำแบบชาวบ้าน	25
สถานการณ์และการจัดการน้ำในมุมมองของชาวบ้าน	29
บทที่ 5 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	54
สังเขปการวิจัย	54
สรุปผลการวิจัย	55
อภิปรายผลการวิจัย	59
ข้อเสนอแนะ	60

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	62
ภาคผนวก	63
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม	64
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	67
ภาคผนวก ค รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย	70
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้นำท้องถิ่นที่ให้สัมภาษณ์	71
ภาคผนวก จ รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมสรุปผลการศึกษา	72
ภาคผนวก ฉ รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัยท้องถิ่น	73
ภาคผนวก ช การนำเสนอผลการวิจัย (PowerPoint)	74
ภาคผนวก ซ ภาพกิจกรรมการวิจัย	83
ประวัติผู้เขียน	86

รายการตาราง

ตาราง	หน้า
2.1 รายชื่อหมู่บ้านในตำบลกาเยาะมาตี	11
2.2 จำนวนประชากรและครัวเรือนจำแนกตามหมู่บ้าน	11
3.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง	15
3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล	19
4.1 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามหมู่บ้าน	29
4.2 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามเพศ	30
4.3 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามช่วงอายุ	30
4.4 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามระดับการศึกษา	31
4.5 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามอาชีพ	31
4.6 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงปัญหาหน้าที่ครอบครัวตนเองประสบในรอบปีที่ผ่านมา	32
4.7 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงปัญหาหน้าที่สร้างความเดือดร้อนให้กับครอบครัวตนเองมากที่สุดในรอบปีที่ผ่านมา	33
4.8 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงปัญหาหน้าที่คาดว่าพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตีจะประสบมากที่สุดในอนาคต	33
4.9 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่คาดว่ากาใช้น้ำจะกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งในอนาคต	34
4.10 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงแหล่งน้ำที่ครอบครัวตนเองใช้เพื่อการบริโภคเป็นหลัก	35
4.11 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงแหล่งน้ำที่ครอบครัวตนเองใช้เพื่อการเพาะปลูกเป็นหลัก	36
4.12 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงความขัดแย้งจากการใช้น้ำในพื้นที่	37
4.13 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ	37
4.14 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุถึงผู้ที่ควรเป็นผู้รับผิดชอบจัดการแก้ไขปัญหาเรื่องนี้	38
4.15 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่เคยมีส่วนร่วมในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาเรื่องนี้กับหน่วยงานราชการในด้านต่างๆ	39

รายการตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
4.16 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำกับหน่วยงานราชการในด้านต่างๆ	39
4.17 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามที่พอใจต่อการจัดการหรือแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำโดยหน่วยงานราชการ	40
4.18 จำนวนและร้อยละของปัญหาน้ำปัจจุบันที่สร้างความเดือดร้อนแต่ละหมู่บ้าน	42
4.19 จำนวนและร้อยละของปัญหาน้ำในอนาคตที่คาดว่าจะสร้างความเดือดร้อนให้แต่ละหมู่บ้าน	43
4.20 จำนวนและร้อยละของหมู่บ้านที่คาดว่าจะมีความขัดแย้งจากการใช้น้ำในอนาคต	44
4.21 จำนวนและร้อยละของแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคแต่ละหมู่บ้าน	45
4.22 จำนวนและร้อยละของแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกแต่ละหมู่บ้าน	46
4.23 จำนวนและร้อยละของพื้นที่ที่พบความขัดแย้งจากการแย่งน้ำ	47
4.24 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามแต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ	48
4.25 จำนวนและร้อยละของผู้ที่ควรรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาที่มากที่สุด	49
4.26 จำนวนและร้อยละของการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานราชการในการแก้ไขปัญหาของแต่ละหมู่บ้าน	50
4.27 จำนวนและร้อยละของความต้องการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานราชการในการแก้ไขปัญหาของแต่ละหมู่บ้าน	51
4.28 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามแต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ	52

รายการภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1-1 กรอบแนวคิดการวิจัย	4
2-1 ขอบเขตลุ่มน้ำสายบุรี	7
2-2 ขอบเขตตำบลกาเยาะมาตีในลุ่มน้ำสายบุรี	13
3-1 การประชุมกลุ่มย่อย	18
3-2 การอบรมนักวิจัยท้องถิ่น	18
4-1 สภาพความเสียหายจากการขุดลอกคลอง	23
4-2 สภาพความแห้งแล้ง	24
4-3 ฝายกั้นน้ำโบราณ	25
4-4 นายฮัจยีมามู นาแซ (หนึ่งในสามผู้นำที่ยังคงมีชีวิตอยู่)	26
4-5 แบบฝายโบราณ	27
4-6 การลดแรงปะทะฝาย	28
4-7 ร้อยละของปัญหาน้ำในรอบปีที่ผ่านมา	32
4-8 ร้อยละของปัญหาน้ำที่คาดว่าจะเกิดในอนาคต	34
4-9 ร้อยละของแหล่งน้ำเพื่อการบริโภค	35
4-10 ร้อยละของแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก	36
4-11 ร้อยละของผู้ที่ควรรับผิดชอบการแก้ไขปัญหาน้ำ	38
4-12 ร้อยละของกิจกรรมที่ต้องการมีส่วนร่วม	40
4-13 ร้อยละของความพึงพอใจที่มีต่อหน่วยงานราชการ	41

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

“น้ำ” จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่เสริมสร้างขึ้นใหม่ได้และไม่มีวันสูญสิ้น (Renewable and indestructible resource หรือ Flow resource) แต่ด้วยปริมาณความต้องการใช้น้ำเพื่อกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในภาคครัวเรือน การใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในภาคการเกษตร หรือการใช้น้ำเพื่อการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ทำให้ปริมาณน้ำที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ของมนุษย์อีกต่อไป ทรัพยากรน้ำกลายเป็นสินค้าหายาก (Scarcity) และมีราคาหรือต้นทุนในการได้มา ดังนั้น น้ำจึงเป็นทรัพยากรที่กำลังกลายเป็นชนวนปัญหาที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในการแย่งชิงและเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากผู้ใช้น้ำซึ่งมีจำนวนและความต้องการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

ประเทศไทยตระหนักถึงปัญหาการขาดแคลนน้ำทั้งในเชิงคุณภาพ ปริมาณและความเหมาะสมของช่วงเวลาที่มิใช่ ซึ่งนับวันปัญหาดังกล่าวจะยิ่งทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกปี ดังนั้น รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ จึงประกาศให้ “น้ำ” เป็นวาระแห่งชาติในปี 2550 (กรมทรัพยากรน้ำ, 2550) ทั้งนี้เพื่อให้มีการบริหารจัดการน้ำทั้งระบบ ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำของชาติได้อย่างยั่งยืนโดยแท้จริง โดยรูปแบบการจัดการน้ำในปัจจุบัน มีแนวโน้มและทิศทางที่มุ่งไปสู่การจัดการน้ำแบบองค์รวม คำนึงถึงมิติทางนิเวศวิทยาและชุมชนมากขึ้น กล่าวคือมีการพัฒนารูปแบบการจัดการน้ำที่พยายามบูรณาการองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำเป็นระบบลุ่มน้ำ ซึ่งพบว่าปัจจุบันประเทศไทยแบ่งพื้นที่การบริหารจัดการน้ำออกเป็น 25 ลุ่มน้ำหลัก ครอบคลุมพื้นที่ทั่วทั้งประเทศ

ลุ่มน้ำสายบุรี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส นับเป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีความสำคัญ และเกี่ยวพันกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐหลายโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ พบว่าส่งผลกระทบเชิงลบทั้งโดยตรงและ

ทางอ้อมต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งยังคงมีวิถีการผลิตที่พึ่งพิงและพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก กอปรกับสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ดังนั้น การสร้างความเข้าใจโดยอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการน้ำของภาครัฐ ควรตระหนักและเรียนรู้ในการเข้าถึงและดึงศักยภาพของชุมชน รวมทั้งองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการ และเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งและลดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงเพื่อการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน สังคม หรือประเทศชาติต่อไป

ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ตั้งอยู่ในพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างลุ่มน้ำสายบุรีและลุ่มน้ำบางนรา ซึ่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำภาคใต้ฝั่งตะวันออกส่วนที่ 4 (สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16, 2548) เป็นพื้นที่ที่โดดเด่นและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ในการกำหนดให้เป็นพื้นที่กรณีศึกษาตัวอย่าง การจัดการน้ำโดยภาครัฐ ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและสร้างผลกระทบจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้รับผิดชอบโครงการต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่อย่างรุนแรง เปรียบเทียบกับกรณีศึกษาตัวอย่าง การจัดการน้ำแบบชาวบ้าน ซึ่งอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ ด้วยการจัดสร้างฝายทดน้ำซึ่งมีการใช้ประโยชน์นับตั้งแต่สร้างเสร็จจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 50 ปี โดยปราศจากผลกระทบหรือความขัดแย้งของคนในชุมชน

ดังนั้น การศึกษาการจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อพิสูจน์และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ ในการบริหารจัดการน้ำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสามารถสนองตอบความต้องการของคนในพื้นที่ได้อย่างแท้จริง และสร้างความตระหนักในการให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆ ของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ ทั้งนี้เพื่อให้โครงการพัฒนาต่างๆ บรรลุเป้าหมายในการสร้างและพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งจะสามารถช่วยลดเงื่อนไขที่อาจเป็นส่วนเสริมในเชิงลบต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ
2. เพื่อศึกษาระบบการจัดการน้ำทั้งแบบของรัฐและของชาวบ้าน
3. เพื่อศึกษาสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดจากการจัดการน้ำโดยภาครัฐ
4. เพื่อศึกษาแนวทางอันเหมาะสมในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของตำบลกาเยาะมาตี

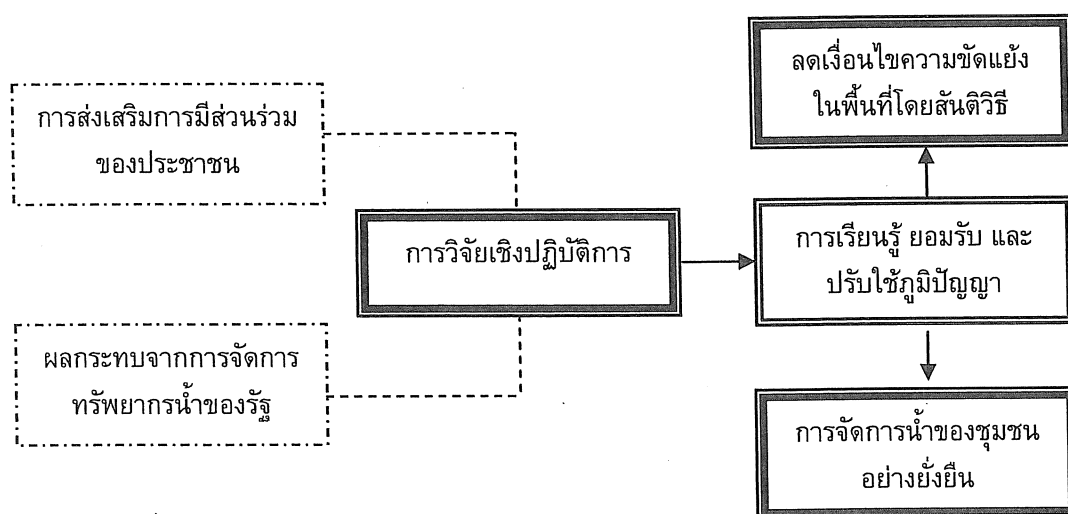
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการศึกษาจะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงศักยภาพของชุมชนกาเยาะมาตี ในการบูรณาการและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ และสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการน้ำร่วมกับองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางในการศึกษาและวิจัยเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีและทั่วประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเป็นไปอย่างยั่งยืน ลดเงื่อนไขในการสร้างความขัดแย้งจากการใช้ประโยชน์ร่วมกันของทรัพยากรน้ำ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และประเทศ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยกรณีศึกษา: การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ครั้งนี้ มุ่งศึกษาเพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาที่อาจนำไปสู่เงื่อนไขความขัดแย้งของคนในพื้นที่ในอนาคต โดยเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ผ่านหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ด้วยการเชิญตัวแทนของชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล จัดเก็บข้อมูล รวมทั้งวิเคราะห์และเสนอแนะผลการศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและสร้างความตระหนักในการจัดการน้ำร่วมกันของประชาชนในพื้นที่อย่างยั่งยืน

ภาพประกอบ 1-1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ขอบเขตในการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

- ศึกษาเฉพาะพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาผลกระทบทุกมิติที่เกิดกับชุมชนกาเยาะมาตี ที่มีสาเหตุมาจากการบริหารจัดการน้ำโดยรัฐ

ขอบเขตด้านเวลา

- ธันวาคม 2551 – เมษายน 2552

บทที่ 2

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

สภาพทั่วไปของกลุ่มน้ำสายบุรี¹

สภาพทางภูมิศาสตร์

กลุ่มน้ำสายบุรีเป็นหนึ่งในลุ่มน้ำย่อยทางฝั่งตะวันออกของภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 2,892 ตารางกิโลเมตร ความยาวของแม่น้ำ 186 กิโลเมตร ปริมาณน้ำเฉลี่ยรายปี 2,840 ล้านลูกบาศก์เมตร ไหลจากต้นน้ำทางด้านทิศใต้ลงสู่ทะเลอ่าวไทยทางด้านทิศเหนือ

กลุ่มน้ำสายบุรีมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อ่าวไทย
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ลุ่มน้ำปัตตานี
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ลุ่มน้ำย่อยแม่น้ำบางนรา

ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอหรือเสาะ อำเภอสรีสาคร อำเภอสุนทรารักษ์ อำเภอจะนะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส อำเภอสายบุรี อำเภอกะป้อ อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี และอำเภอรามัน จังหวัดยะลา

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่กลุ่มน้ำสายบุรี บริเวณต้นน้ำทางทิศใต้ ติดเทือกเขาสันกาลาคีรีติดกับประเทศมาเลเซีย ในเขตอำเภอสรีสาคร อำเภอหรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส บริเวณตอนกลางของลุ่มน้ำจะเป็นพื้นที่ราบลุ่มอยู่ในเขตอำเภอทุ่งยางแดง อำเภอกะป้อ จังหวัด

¹สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16. 2548. รายงานการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำลุ่มน้ำสายบุรี ปี

2547. สงขลา: เทมการพิมพ์.

ปัตตานี และอำเภอรามันจังหวัดยะลา เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งประกอบด้วยระบบพรุและบึงน้ำจืดจำนวนมาก ทำหน้าที่รองรับน้ำในช่วงฤดูฝนสำรองไว้หล่อเลี้ยงลุ่มน้ำในฤดูแล้ง บริเวณตอนปลายลุ่มน้ำในเขตอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งแม่น้ำสายบุรีไหลออกสู่อ่าวไทยและตอนล่างจะเป็นพื้นที่ชายฝั่ง

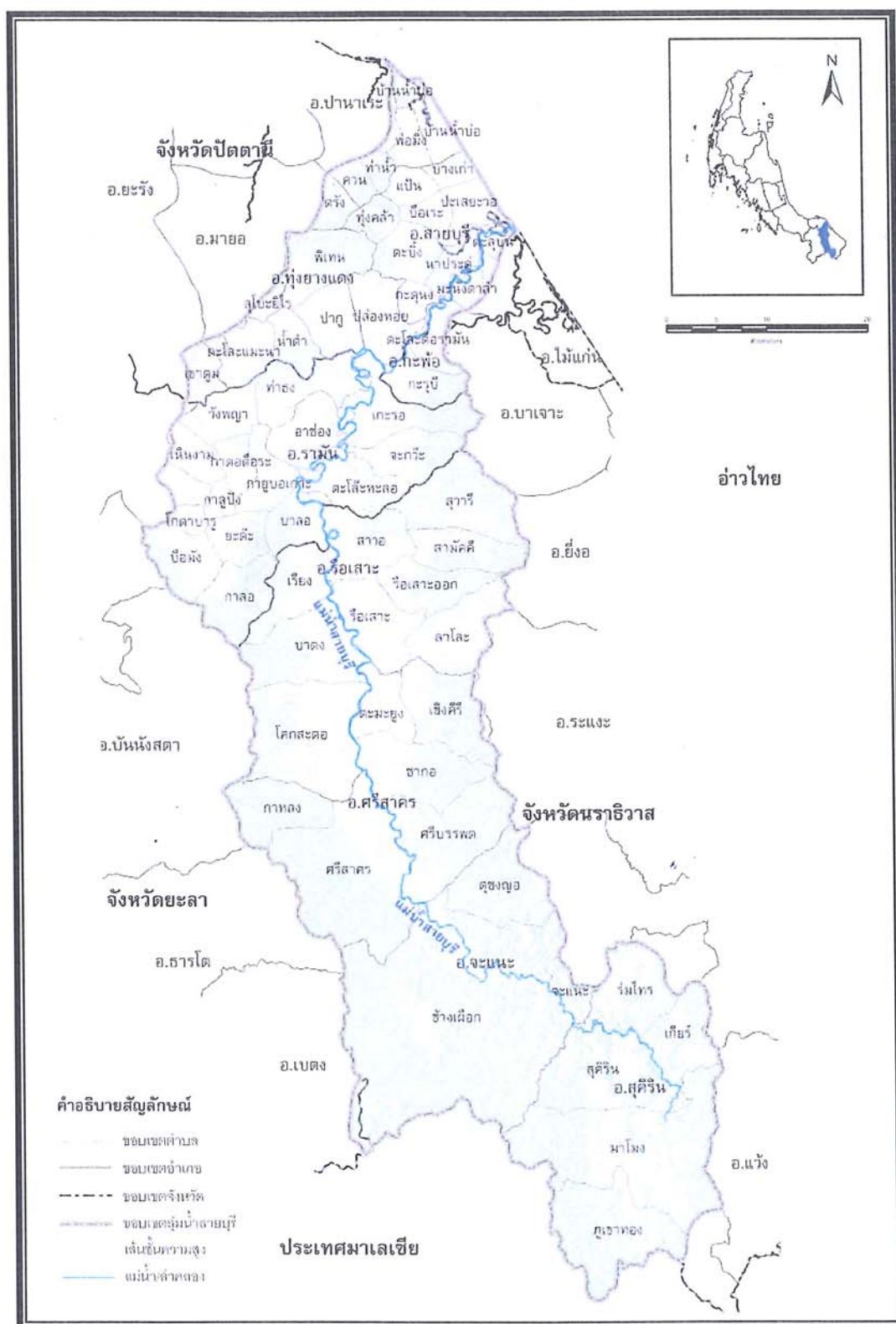
สภาพภูมิอากาศ

เขตพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรีแบ่งเป็น 2 ฤดู คือฤดูร้อน อยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ฤดูฝนแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฝนตกไม่มากนัก และระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม ฝนตกชุกหนาแน่นข้อมูลอุตุวิทยามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีงบประมาณ 2547 พบว่าบริเวณลุ่มน้ำสายบุรีมีปริมาณฝนตกเฉลี่ยวัดได้ 2,046.9 มิลลิเมตร โดยฝนตกหนักที่สุดในเดือนธันวาคม มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยจากทุกสถานี 477.4 มิลลิเมตร และต่ำสุดในเดือนกุมภาพันธ์ มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยจากทุกสถานี 17.0 มิลลิเมตร เดือนที่ฝนตกมากที่สุดคือเดือนตุลาคมมีจำนวนวันฝนตกเฉลี่ยจากทุกสถานีเท่ากับ 17 วัน น้อยที่สุดในเดือนกุมภาพันธ์ 2 วัน รวมจำนวนวันฝนตกเฉลี่ย 118 วัน/ปี

จำนวนประชากร

จากสถิติประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี มีทั้งสิ้น 259,818 คน โดยอำเภอรามันจังหวัดยะลา มีประชากรอาศัยอยู่มากที่สุด จำนวน 73,495 คน อำเภอที่มีประชากรอาศัยอยู่น้อยที่สุดคือ อำเภอกะพ้อ จังหวัดปัตตานี จำนวน 15,349 คน นอกจากนี้ยังมีชุมชนที่มีศักยภาพในการขยายตัวค่อนข้างสูง ได้แก่ ชุมชนเทศบาลตะลุบัน อ.สายบุรี จ.ปัตตานี มีประชากรทั้งสิ้น 13,895 คน

ภาพประกอบ 2-1 ขอบเขตลุ่มน้ำสายบุรี

ที่มา: สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16. (2548).

สภาพทั่วไปของตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส²

ประวัติความเป็นมา

เล่ากันว่า เมื่อครั้งอดีตได้เกิดศึกขึ้นทางตอนใต้ ในระหว่างศึกนั้นได้มีช้างศึกเชือกหนึ่งเกิดตกมันออกอาละวาดเรื่อยมาจนถึงตำบลนี้ สุดความสามารถจะจับช้างนี้ได้ ทหารจึงได้ฆ่าช้างเชือกนี้ตายในตำบลนี้ ต่อมาจึงตั้งชื่อตำบลนี้ว่า “กาเยาะมาตี” ซึ่งแปลว่า ช้างตาย

สภาพทางภูมิศาสตร์

ที่ตั้ง ตำบลกาเยาะมาตีเป็น 1 ใน 6 ตำบลของอำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ห่างจากที่ทำการอำเภอทางทิศเหนือ ประมาณ 4 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 35 กิโลเมตร ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลกาเยาะมาตี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 5 บ้านปะลุกา

พื้นที่/อาณาเขต ตำบลกาเยาะมาตีมีพื้นที่ประมาณ 22.91 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 13,562 ไร่ และมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลบาเราะเหนือ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลบาเจาะและเทศบาลตำบลบาเจาะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลบาเราะเหนือและตำบลบาเราะใต้
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	เทือกเขาบูโด และอำเภอรามัน จังหวัดยะลา

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลกาเยาะมาตี ประกอบด้วยพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นภูเขาและเป็นที่ราบลุ่ม โดยพื้นที่ที่เป็นภูเขามีประมาณ 60% ของพื้นที่ทั้งตำบล อยู่ทางทิศตะวันตกจดเทือกเขาบูโด ซึ่งเป็นแนวเขตกันระหว่างตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส กับ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ครอบคลุม หมู่ที่ 5 และบางส่วนของหมู่ที่ 3,4 ทางทิศตะวันออกมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีพื้นที่ประมาณ 40% ของพื้นที่ทั้งตำบล ครอบคลุมหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 และบางส่วนของหมู่ที่ 4

² องค์การบริหารส่วนตำบลกาเยาะมาตี. 2551. แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2551 – 2553).

สภาพภูมิอากาศ

ตำบลกาเยาะมาตีมีเพียง 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน ระหว่างเดือนมีนาคม – มิถุนายน และ ฤดูฝนระหว่างเดือนกรกฎาคม – กุมภาพันธ์ ของปีถัดไป เดือนที่มีฝนตกชุกมากที่สุดคือ เดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม ความชื้นสูงประมาณ 60 - 80% อุณหภูมิโดยเฉลี่ยตลอดทั้งปี ประมาณ 27 องศาเซลเซียส

สภาพพื้นที่ที่ใช้ในการทำเกษตร³

กลุ่มดินนา ครอบคลุมพื้นที่หมู่ที่ 1,2,3,4,6 เป็นจำนวน 3,327 ไร่

กลุ่มดินเหมาะสมในการปลูกยางพารา ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง โดยครอบคลุม หมู่ที่ 3,4,5 เป็นจำนวน 1,684 ไร่

กลุ่มดินภูเขา ครอบคลุมพื้นที่หมู่ที่ 3,4,5 ซึ่งเป็นที่สาธารณะ ป่าไม้ และใช้ปลูก ไม้ยืนต้น ผลไม้ต่างๆ

กลุ่มดินเหมาะสมในการปลูกไม้ผล มีพื้นที่ปลูก 939 ไร่ ส่วนใหญ่ปลูกในสวน หลังบ้าน และปลูกเป็นพืชแซม

แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่สำคัญมีดังนี้

แหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อการเกษตรที่สำคัญ มีทั้งหมด 4 สาย ประกอบด้วย

คลองจำปากอ	ไหลผ่าน	หมู่ที่ 1
คลองยะลุตง	ไหลผ่าน	หมู่ที่ 2
คลองปาเราะ	ไหลผ่าน	หมู่ที่ 3
คลองลูโปะบือแน	ไหลผ่าน	หมู่ที่ 4

³ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลกาเยาะมาตี. 2551. แผนพัฒนาการเกษตร ระดับตำบล พ.ศ. 2552-2554.

แหล่งน้ำสร้างขึ้น ประกอบด้วย

ฝาย	จำนวน	6	แห่ง
อ่างเก็บน้ำ หมู่ที่ 5	จำนวน	1	แห่ง
บ่อน้ำตื้น	จำนวน	651	แห่ง
บ่อบาดาล	จำนวน	10	แห่ง
ประปาภูเขา	จำนวน	2	แห่ง
คลองส่งน้ำหมู่ 2,4	จำนวน	2	แห่ง

แหล่งน้ำชลประทาน มีแหล่งน้ำชลประทานขนาดเล็ก 3 แห่ง ประกอบด้วย

หมู่ที่ 2 บ้านยะลุดง	จำนวน	1	แห่ง
หมู่ที่ 3 บ้านกาเยาะมาตี	จำนวน	1	แห่ง
หมู่ที่ 4 บ้านสัมปอ	จำนวน	1	แห่ง

สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลัก โดยมีการเลี้ยงสัตว์และทำประมงน้ำจืดเป็นอาชีพรอง

อาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 9,907 ไร่ หรือร้อยละ 72.22 ของพื้นที่ โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้

- **ทำนาข้าว** มีพื้นที่ทำนา จำนวน 3,725 ไร่ โดยอาศัยน้ำฝน เริ่มทำการ ตกกกล้าในเดือนสิงหาคม-กันยายน และปักดำในเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ทำได้ปีละครั้ง
- **ทำสวนยางพารา** มีเนื้อที่ 1,684 ไร่ ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง
- **ทำสวนมะพร้าว** มีเนื้อที่ปลูก 3,181 ไร่
- **ทำสวนผลไม้** มีเนื้อที่ปลูก 875 ไร่ ได้แก่ ลองกอง ทุเรียน เงาะ ส่วนใหญ่ ปลูกในสวนหลังบ้าน และปลูกเป็นพืชแซม
- **ทำไร่แตงโมและข้าวโพด** มีเนื้อที่ปลูก 237 ไร่ จะปลูกกันหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าว

อาชีพเลี้ยงสัตว์และทำประมงน้ำจืด ทำในลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือนโดยสัตว์ที่เลี้ยง ได้แก่ ไก่ เป็ด โค กระบือ แพะ แกะ และปลา

ในพื้นที่ของตำบลกาเยาะมาตี มีร้านค้าขายปลีกประมาณ 36 ร้าน ซึ่งกระจายอยู่ทุกหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีตลาดนัดของชุมชน ซึ่งจะมีการขายสินค้าเฉพาะวันอาทิตย์ มีโรงสี 9 แห่ง

การปกครอง ตำบลกาเยาะมาตี มีทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ดังตาราง

ตาราง 2.1 รายชื่อหมู่บ้านในตำบลกาเยาะมาตี

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	พื้นที่ (ไร่)	ผู้ใหญ่บ้าน	หมายเหตุ
1	จำปากอ	1,232	นายสาเมาะ สาเมาะ	
2	ยะลุตง	1,189	นายอาหมัดสุกรี อาแว	
3	กาเยาะมาตี	3,898	นายยูโซ๊ะ มะโย๊ะ	กำนัน
4	สัมป่อย	3,819	นายอาแวมะ ลูคอ	
5	ปะลุกา	2,739	นายซาคารียา ตือเงาะ	
6	ยะลุตงคูวอ	1,033	นายชำซูดิง ตงลอ	

ตาราง 2.2 จำนวนประชากรและครัวเรือนจำแนกตามหมู่บ้าน

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร (คน)			จำนวนครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
1	จำปากอ	293	320	613	117
2	ยะลุตง	432	472	904	197
3	กาเยาะมาตี	645	755	1,400	262
4	สัมป่อย	637	715	1,352	253
5	ปะลุกา	634	643	1,277	260
6	ยะลุตงคูวอ	312	327	639	113
รวม		2,953	3,232	6,185	1,202